

І. М. Мазур,
к. е. н., завідувач кафедри "Фінанси", Івано-Франківський
університет права імені Короля Данила Галицького
О. М. Шалаута,
слухач магістратури, Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕВЕЛИКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У статті запропоновано фактори впливу на соціально-економічний розвиток малих територіальних громад, що дозволяє виявити резерви використання та запропонувати цілеспрямовані заходи розвитку соціально-економічного потенціалу. Розподіл факторів здійснено за принципами прямого впливу на економічний і соціальний розвиток одночасно сільської громади і окремої територіальної одиниці. Такий підхід дозволяє врахувати опосередкований вплив факторів на окремі аспекти забезпечення життєдіяльності сільської громади як окремого соціуму.

The main factors of influence on social and economic development of small territorial societies are offered in the article. It allows to find the reserves of using and developing of social and economic potential. The distributing of factors is based on the principles of direct influence on economic and social development both for the rural community and for the separate territorial unit. Such approach allows to analyze factors influencing on the separate aspects providing vital functions of rural community as separate society.

Ключові слова: територіальна громада, соціально-економічний потенціал, природний капітал, фізичний капітал, людський потенціал, культурний капітал, соціальний капітал, економічний капітал.

ВСТУП

В Україні дослідженням розвитку соціально-економічного потенціалу регіонів проводили О. О. Пернацька [4, с. 93], В. І. Колеснік [2, с. 52], О. М. Цікаховська [5, с. 131], В. А. Гайдук, В. І. Логвиненко [1, с. 15], Т. В. Мацібора [3, с. 62].

Вченими досліджено ряд теоретично-наукових проблем, проте не всі результати мають практичну значущість. О. О. Пернацькою запропоновано методику порівняння даних за різними адміністративно-територіальними одиницями. Вона досліджувала кожен район як цілісне територіальне утворення, яке включає і його райцентр, а такий підхід не признає невеликих територіальних одиниць [4, с. 93]. В. І. Колеснік запропонував підхід до створення механізму інформаційного забезпечення регіонального розвитку на основі існуючих систем моніторингу соціально-економічних ситуацій у державі. Результати його праць узагальнили показники для аналізу й оцінки стану регіону, і можуть застосовуватися тільки для великих міст та областей [2, с. 52]. О. М. Цікаховською обґрунтова-

но окремі соціально-економічні проблеми використання ресурсного потенціалу села. Вона опрацювала тільки людський капітал невеликої територіальної громади, запропонувавши можливості його використання, а це, на нашу думку, лише шоста частина соціально-економічного потенціалу невеликої громади [5, с. 131]. В. А. Гайдуком і В. І. Логвиненко досліджено особливості формування конкурентного потенціалу регіонів України в сучасних умовах господарювання. Вони обґрунтували фактори, які впливають на конкурентоспроможність регіонів, що не може використовуватися для сільських громад невеликих територіальних одиниць. Визначення конкурентного потенціалу важливе як для регіону, так і для невеликих територіальних громад [1, с. 15].

Загалом, сьогодні відсутній комплексний підхід для оцінки соціально-економічного потенціалу територіальних одиниць і громад. В умовах фінансової та економічної кризи існує потреба в забезпеченні теоретичних та методичних засад для розвитку соціально-економічного потенціалу невеликих

сільських громад та територіальних одиниць.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Для аналізу соціально-економічного потенціалу необхідно обґрунтувати зміст понять: "територіальна громада" і "соціально-економічний потенціал".

Територіальна громада — це будь-яка група людей, яка об'єднана спільними взаєминами, спільною територією, звичаями, традиціями з метою покращення себе та світу, в якому вони живуть. Це дозволяє визначити та пов'язати територіальну громаду з окремою територіальною одиницею.

Найбільш повне визначення соціально-економічного потенціалу подає Т. В. Мацібора: "Соціально-економічний потенціал — це сукупність економічних та соціальних можливостей суспільства, що можуть бути використані для вирішення конкретних соціально-економічних завдань". Традиційні парадигми рушійних сил розвитку сьогодні не поділяють за пріоритетністю матеріальних чи духовних чинників, оскільки, вони діють тільки через людину — її психіку і натуру, культуру, мову, діяльність і комунікативність [3, с. 62].

Отже, доцільно виокремити основні чинники розвитку і обґрунтувати їх роль у становленні національної свідомості та формуванні соціально-економічного потенціалу розвитку невеликих територіальних одиниць та громад.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянемо чинники формування соціально-економічного потенціалу на прикладі с. Узин Івано-Франківської області.

Село Узин розташоване в Тисменицькому районі Івано-Франківської області, а його концепція розвитку визначається туристично-рекреаційним характером розвитку Прикарпатського регіону.

Територія села Узина гірського типу, хоча висота населеного пункту становить менше 400 м над рівнем моря. Територія села ділиться на східну і західну частини річкою Узинець. За структурою ґрунти переважають сірі опідзолені й мало гумусні чорноземи. Із корисних копалин на території села Узина знайдено поклади нафти, але родовище не розробляється, та камінь-вапняк. У лісах переважають такі породи дерев: дуб, граб, береза, ялина, сосна, вільха, липа, смерека тощо. Розвідано 2 джерела води з відновлювальними лікувальними властивостями для очей, вони витікають із підніжжя гір і розміщені на відстані 1 км одне від одного. Вода з них має терпкуватий присмак, через насиченість солями і мінералами. Рослинний світ дуже різноманітний і представлений рослинами, які занесені до Червоної книги: підсніжник звичайний, конвалією білою, сонтравою, горицвітом, а також лікарськими рослинами: звіробієм, деревієм, ромашкою, полином тощо. З тваринного світу зустрічаються козулі, лисиці, їжаки, білки руді, кабани, зайці, кроти, миші тощо; з птахів — лелеки білі, лелеки чорні, соколи, дятли, одуди, сой-

ки, сови, горобці, ластівки, шапки, снігурі тощо. На землях сільської громади поступово створюється рекреаційна зона з відновлення флори і фауни Прикарпатського краю. Рівень забруднення невисокий, що зумовлено відсутністю підприємств на території села, які б забруднювали навколишнє природне середовище.

Територіальна громада села невелика. Загальна кількість населення села Узин станом на 1.01.2008 р. становила 935 осіб, з них: дітей дошкільного віку — 42 особи, дітей до 16 років — 200 осіб, молодь від 16 до 23 роки — 130 осіб, працездатних — 306 осіб, пенсіонерів — 299 осіб. Середня тривалість життя населення становить 68 років, що для сприятливого навколишнього середовища дуже низький показник.

Близька відстань до обласного центру і зручне транспортне сполучення сприяють працевлаштуванню працездатного населення на промислових та виробничих об'єктах м. Івано-Франківська.

Майже все населення села грамотне, налічує із вищою освітою — 18 осіб, із середньо-професійною — 320 осіб, середньою освітою — 178 осіб.

Рівень захворюваності серед селян високий. Переважно люди хворіють серцево-судинними хворобами, через дефіцит йоду у воді, також високий рівень захворювань щитовидної залози. Дитяча смертність майже відсутня: за останні 3 роки померла одна дитина. Демографічна ситуація негативна, станом на 30.11.2008 р. народилося — 11 дітей, а померло — 16 людей.

У селі Узин населення проживає в цегляних будинках. Село електрифіковане, не газифіковане, але прокладається підвідний газопровід до села, відсутня каналізація.

Протяжність сільських вулиць становить 18 км. Майже усі вулиці із твердим покриттям, близько 5 км — асфальтовані. Через село проходить дорога державного значення, яка є об'їздною дорогою до міст Галич та Львів.

У селі є дві УГКЦ, одна з яких є пам'яткою архітектури, побудованою у 18 столітті і носить назву "Перенесення мощей Святого Миколая". У 2004 році було відкрито нову церкву "Успіння Пресвятої Богородиці". Історичною і культурною пам'яткою є меморіальний комплекс "Борцям за волю України" у формі символічної могили, на якій увічнено списки бійців, які загинули за волю України, а також пам'ятники І. Франку та С. Бандері.

Незважаючи на зайнятість населення, рівень безробіття в селі Узин високий за рахунок людей, зайнятого особистому підсобному господарстві.

У соціальній сфері працює 48 чоловік (переважно це працівники фельдшерсько-акушерського пункту, сільської ради, будинку культури, пошти).

На території села розташовані три приватних магазини продуктів, розміщені сільськогосподарські підприємства ТОВ "Агро-Галичина" та ТОВ "Агровестхім", на території яких майже повністю збережені господарські будівлі. У приватній власності селян знаходяться 11 тракторів, 6 вантажних автомобілів.

Основний дохід бюджету сільської ради становить прибутковий податок з

громадян і плата за землю. Власних доходів бюджету надходить близько 75000,00 грн. Загальний бюджет сільської ради приблизно становить 200000,00 грн. на рік з урахуванням міжбюджетних трансфертів.

Населення села досить активне у всіх сферах життя. Рівень довіри до сільської ради також високий, про що свідчить згуртованість населення при вирішенні соціальних проблем (наприклад, будівництва автобусної зупинки, церкви, каплички та криниці на подвір'ї церкви). Рівень злочинності серед населення досить низький. Люди активно беруть участь у виборах. У багатьох жителів є комп'ютери, проте відсутній доступ до Інтернету.

У 2007 році відкрився Центр громадських ініціатив "Сокіл", який розробляє та проводить культурні заходи, готує і реалізовує бізнес-плани соціального характеру, проводить інформаційні заходи тощо.

У селі Узин збереглися стародавні звичаї і традиції, особливо при святкуванні релігійних свят. Відзначають, в основному, тільки релігійні свята, а також День Матері, День Незалежності, День села, незабуті стародавні пісні. Збережено у селі родинне життя. У святі родини ходять один до одного в гості, відмічають дні народження, іменини тощо. Збережено українську вишивку. Пізно восени та зимою жінки часто вишивають.

У селі функціонує будинок культури на 250 місць, в якому працюють самодіяльні ансамблі. Будинок культури потребує капітального ремонту та переобладнання. Тут проводяться масові заходи, а саме: сільські збори, концерти, дискотеки, весілля та інші. Доброї слави в селі та за його межами завоювала вокальна жіноча група "Горицвіт", який в грудні 2008 року виповниться 25 років, trio сестер Коростіля, вокалісти Щерб'як Юлія та Дехтяр Роман. У цьому ж приміщенні функціонує бібліотека та центр громадських ініціатив "Сокіл". Поповнення фондів бібліотеки відбувається несистематично і тільки за рахунок благодійних пожертв, тому відчувається брак сучасних книжок та періодичних видань.

На території села функціонує ЗОШ І—ІІ ступенів на 200 учнівських місць. Школа збудована у 1999 році. На сьогоднішній день у ній навчається 98 учнів. Функції шкільної їдальні виконуватиме соціальне підприємство "Узин", в якому працюватимуть молоді та енергійні люди.

Медичні послуги жителям села надає фельдшерсько-акушерський пункт, в якому працює 2 медичні працівники. Більш кваліфіковану допомогу жителі села одержують у лікарській амбулаторії села Підлужжя або в центральній районній лікарні селища міського типу Лисець, аптеки в селі немає.

Отже, виходячи із вище наведених результатів можна виокремити складові соціально-економічного потенціалу територіальної одиниці, які характеризують ресурси і резерви економічного зростання. У межах соціально-економічного потенціалу окремої громади (території) необхідно виділити:

- природний капітал;
- фізичний капітал;

- людський капітал;
- культурний капітал;
- соціальний капітал;
- економічний капітал.

Природний капітал невеликої громади складається із:

- водних ресурсів;
- земельних ресурсів;
- повітря;
- рослинного світу;
- тваринного світу;
- корисних копалин;
- рівня забруднення;
- охоронних територій;
- здатності природних систем абсорбувати викиди.

Проте, для соціально-економічного розвитку визначальними є ті ресурси, які забезпечують розвиток підприємницької діяльності. Сьгодні до факторів виробництва та економічного розвитку відносять "Підприємництво", що формується якістю людського капіталу.

Людський капітал оцінюється за такими критеріями:

- кількістю грамотного населення;
- кількістю людей з вищою освітою;
- природним приростом населення;
- кількістю працездатного населення;
- структурізацією суспільства.

Людський капітал відображає людські ресурси, які можна використати для наступного економічного розвитку.

Важливим джерелом економічного розвитку є фізичний капітал невеликої громади, який складається з:

- основних засобів;
- будівель;
- інфраструктури;
- пам'яток архітектури;
- запасу матеріальних ресурсів, які можна використати для утворення доходу в майбутньому.

Для соціально-економічного розвитку важливе значення має економічний капітал невеликої територіальної громади, який характеризується:

- рівнем безробіття;
- структурою зайнятості;
- кількістю підприємств;
- кількістю фермерських господарств;
- доходами бюджету органів місцевого самоврядування;
- трансфертами місцевого бюджету.

Цей капітал є джерелом економічного розвитку та характеризує повноту і ефективність використання усіх ресурсів сільської громади.

Соціальний капітал громади формують:

- норми соціальної відповідальності;
- моделі взаємодії;
- рівень довіри;
- громадські організації;
- рівень злочинності;
- громадська активність;
- участь у виборах.

Культурний капітал невеликої громади складається із:

- традицій;
- звичаїв;
- свят;
- увірувань;
- родинного життя;

— побуту;
— доступності дозвілля та культурного життя.

Отже, культурний потенціал соціального окремого індивіда має форму здобутих знань, досвіду та системи моральних цінностей. Вирішальний вплив на його формування мають батьки або сім'я з її духовними та моральними принципами, релігійні організації, засоби інформації та освітні заклади. Ці ж передумови є рушійними силами і механізмами при формуванні національної свідомості, а отже, і державності країни. Тому діяльність перерахованих систем повинна узгоджуватися з концепціями соціального та економічного розвитку України. Проте, вирішальну роль у формуванні й розвитку інтелектуально-духовного потенціалу повинна мати свідомість молодих людей у здобутті максимального багажу знань та соціального досвіду. Рушійними силами прогресу є виникнення нових знань та досвіду, що стає можливим тільки при системному підході до побудови елітарного суспільства.

Опис капіталів громади є важливим для подальшого її розвитку. Усі капітали здійснюють прямий та опосередкований вплив на розвиток села і сільської громади. Систематизувати їх вплив можна за допомогою табл. 1.

Розподіл факторів здійснено за принципами прямого впливу на економічний та соціальний розвиток як сільської громади, так і окремої територіальної одиниці. Це дозволило також врахувати опосередкований вплив факторів на окремі аспекти забезпечення життєдіяльності сільської громади як окремого соціуму.

ВИСНОВКИ

Важливою проблемою, що знижує ефективність розвитку невеликої територіальної громади є відсутність обґрунтованих показників для оцінки соціально-економічного потенціалу. Особливості формування соціально-економічного потенціалу невеликих громад і територіальних одиниць досліджено на прикладі села Узин і його громади. Проведене дослідження на основі фактичних даних дозволило обґрунтувати структуру соціально-економічного капіталу невеликих громад і територіальних одиниць, та класифікувати фактори його розвитку.

Аналіз соціально-економічного потенціалу малих громад з використанням опису окремих капіталів дозволяє виявити резерви їх використання та запропонувати цілеспрямовані заходи як для розвитку окремого капіталу, так і всього соціально-економічного потенціалу загалом. Такий підхід стимулює підвищення ефективності та повноти використання капіталів і соціально-економічного потенціалу.

Важливими перевагами сформульованих теоретичних положень є комплексність і системність, що забезпечуються класифікацією факторів соціально-економічного розвитку за видами капіталу для невеликих громад, а також систематизацією окремих напрямів і заходів соціально-економічного розвитку невеликих територіальних одиниць. Розроблені положення дозволяють обґрунтувати стратегію та концепцію розвитку села Узин.

Таблиця 1. Фактори впливу на соціально-економічний розвиток малих громад

Капітал	Соціальний розвиток	Економічний розвиток
Природний капітал	- рівень забруднення	- водні ресурси
	- відновлення природних ресурсів	- земельні ресурси
	- охоронні території	- повітря
	- споживання енергії	- рослинний світ
	- здатність природних систем абсорбувати викиди	- тваринний світ
Людський капітал	- структуризація суспільства	- кількість працездатного населення
	- кількість грамотного населення	- чисельність осіб пенсійного віку
	- природний приріст населення	- кількість зайнятих у виробництві
	- кількість людей з вищою освітою	- чисельність підприємців
Фізичний капітал	- інфраструктура	- основні засоби
	- пам'ятки архітектури	- будівлі
	- запас матеріальних ресурсів, які можна використати для утворення доходу в майбутньому	- мережа комунікацій
Економічний капітал	- рівень безробіття	- купівельна спроможність населення
	- структура зайнятості	- кількість фермерських господарств
	- трансферти місцевого бюджету	- кількість підприємств
		- доходи бюджету органів місцевого самоврядування
	- доступ до інформаційних ресурсів і систем забезпечення інформацією	
Соціальний капітал	- норми соціальної відповідальності	- моделі взаємодії
	- рівень довіри	- громадські організації
	- громадські організації	
	- громадська активність	- рівень злочинності
Культурний капітал	- участь у виборах	
	- моральні цінності	- традиції
	- родинне життя	- звичаї
	- увірування	- свята
	- побут	- доступність дозвілля та культурного життя

Подальшими напрямками дослідження з даної проблематики буде визначення на основі розроблених теоретичних засад принципів напрямів економічного та соціального розвитку невеликих територіальних громад.

Концепцію розвитку необхідно будувати на основі інформаційно-мовного фактора і духовно-інтелектуального потенціалу людини: духовності, етики та моралі, національної єдності та релігійної терпимості, елітаризації суспільства та гуманізації соціальних процесів. Усі перераховані чинники є визначальними для духовно-інтелектуального розвитку і становлення національної свідомості.

Література:

1. Гайдук В. А., Логвиненко В. І. Організаційні та соціально-економічні фактори розвитку конкурентного потенціалу регіону / В. А. Гайдук, В. І.

Логвиненко // Інвестиції: практика та досвід. — 2007 р. — № 23. — С. 15—18.

2. Колеснік В. І. Механізми формування системи моніторингу регіональних ситуацій / В. І. Колеснік // Статистика України. — 2007 р. — № 1. — С. 52—58.

3. Мацібора Т. В. Проблеми визначення та оцінки інвестиційного потенціалу регіону / Т. В. Мацібора // Економіка АПК. — 2008 р. — № 9. — С. 62—64.

4. Пернацька О. О. Обґрунтування індексу соціально-економічного розвитку культурної сфери АР Крим / О. О. Пернацька // Регіональна економіка. — 2007 р. — № 4. — С. 93—99.

5. Цікаховська О. М. Соціально-економічні проблеми використання ресурсного потенціалу села / О. М. Цікаховська // Економіка АПК. — 2006 р. — № 8. — С. 131—133.

Стаття надійшла до редакції 09.07.2009 р.